

Iveta COUFALOVÁ

Jan Nepomucký v luteránských Drážďanech. Rekonverze Wettinů a role českého zemského patrona v 1. polovině 18. století¹

Abstract: *John of Nepomuk in Lutheran Dresden: The Reconversion of the House of Wettins and the Role of the Czech Patron Saint in the First Half of the 18th Century*

The aim of the study is to present the use of the popularity of John of Nepomuk at the time when he was newly proclaimed saint (1729), especially in the communication strategies of the Catholic and Lutheran clergy and ultimately in shaping the image of the royal representation through demonstrated relationships between the recatholized Wettins and the Habsburg imperial family. What is important here is not merely evidence supported by examples, but above all the imagination associated with them.

Key words: *John of Nepomuk – František Karel (Franz Karl) Palko – conversion – reconversion – Wettins – Augustus the Strong (1670–1733) – Frederick Augustus I (1670–1733) – Frederick Augustus II (1696–1763) – Augustus III (1696–1763) – Maria Josepha of Austria – Moritz Adolph Karl of Saxony-Weitz-Neustadt (1702–1759) – Saxony – Dresden Cathedral of the Holy Trinity – Catholic Church of the Royal Court of Saxony – Jesuits – architecture – Gaetano Chiaveri – symbolic communication – early modern period*

V historickém centru Drážďan, v těsné blízkosti wettinské rezidence, stojí mohutná církevní stavba – katedrála Nejsvětější Trojice (*Kathedrale Sanctissimae Trinitas*), jež je zde běžně označována jako *Katholische Hofkirche* – katolický dvorní kostel. Vnější část této budovy, která je od roku 1980 hlavní Katedrálou biskupství Dresden-Meißen,

---

1 Studie vznikla díky podpoře výzkumného projektu Grantovou agenturou České republiky – GA ČR, reg. no. 18-09415S „Making the Convertite. Verbal and Visual Representation of Conversion in Early Modern Period“, 2018–2020. Základem studie byl příspěvek „*Der ist eher vor einen Heiligen zu achten als Johannes Nepomuzenus...*“ *Bohemian Patron Saints between Catholicism and Protestantism – Saxony and the Reconversion of the House of Wettin (1721/6–1751/6)* autorky na mezinárodní konferenci „*Nedej zahynouti nám ni budoucím...*“ *Svatí patroni na cestě ze středověku do novověku / “don’t let us die, or our successors”*. *Patron Saints on Their Path from the Middle Ages to Modern Times*. Ta se konala ve dnech 7. – 9. června 2018 a pořádala ji Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (v rámci projektu Bohemikální hagiografie o českých světcích od Tridentina do reformy osvícenského katolicismu) a Královská kanonie premonstrátů na Strahově.

zdobí na osm desítek soch – znázorňují převážně svaté, osobnosti církevního života a alegorie. Jsou mezi nimi i čeští zemští patroni: sv. Václav, sv. Prokop a sv. Jan Nepomucký. A právě na roli posledně jmenovaného světce v drážďanském konfesním veřejném prostoru se soustředí následující příspěvek.

Jan Nepomucký je v prostředí českých zemí tradičně vnímán – zjednodušeně řečeno – jako oblíbený zemský patron a ochránce mostů a cestovatelů. A to i přesto, že jeho uvedení mezi (katolické) světce proběhlo v období, jež bylo dlouhá léta budoucími generacemi vnímáno jako „období temna“. Nepomukův příběh a symbolika má však pro obyvatele českých zemí více vrstev.² Mnohovrstevnatou osobností, rámovanou interkulturním kontextem, je tento světec i pro věřící v sousedním (katolickém) Bavorsku a v (luteránském) Sasku. Sasko totiž od dvacátých do padesátých let 18. století zažívalo proces svatořečení i následný nový „život“ čerstvého světce vcelku bouřlivě, a to v souvislosti s vytyčováním hranice mezi katolickou vládnoucí dynastií, jež ke katolictví právě konvertovala, a luteránskými duchovními, stavy i obyvateli, již se odmítali na novou víru svého panovníka obrátit.

Těžištěm příspěvku je snaha zasadit konverzi Augusta Silného a jeho syna do kontextu vývoje katolické i luteránské církve, a to v souvislosti se dvěma „událostmi“ v Drážďanech, jež byly důsledky konverzí těchto panovníků. První je eskalace napětí mezi luterány a katolíky na přelomu května a června 1726 a následně zahájení stavby nového luteránského chrámu (1726–1743), druhou pak výstavba katolického kostela (1739–1754) v centru Saského kurfiřtství (tzv. kolébky protestantismu). V tomto kontextu pak je sledována pozice Jana Nepomuckého v obou obdobích. Cílem studie je představit, jakým způsobem byla využita popularita Jana Nepomuckého v době, kdy byl čerstvě prohlášen za svatého (1729), a to především v komunikačních strategiích obou duchovních obcí (katolické i luteránské) a nakonec také v utváření obrazu panovnické reprezentace, a to prostřednictvím demonstrováných vztahů mezi rekatolizovanými Wettiny a habsburským císařským rodem. Důležitá je zde nikoliv pouhá evidence příkladů, ale především imaginace, jež je s nimi spojena. Postupně bude následovat 1) kontextualizace konverze Friedricha Augusta I., situace v jeho rodinném zázemí, včetně sekundogenitur, a postavení katolické menšiny v saském luteránském prostředí; 2) výklad o katolickém dvorním kostele v Drážďanech; 3) reflexe nového populárního světce a jeho uplatnění v luteránské i katolické argumentaci, včetně náboženských nepokojů a jejich medializace.

---

2 Nejpodrobněji se historickou postavou Jana Nepomuckého zabýval Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha – Litomyšl 2013 (vydání 2., podstatně rozšířené a přepracované).

1) Konverze saského kurfiřta (a vévody) Friedricha Augusta I. (1670–1733) ke katolické víře počátkem června 1697 nedaleko Vídně³ stála na počátku řetězce výrazných změn,⁴ které v 18. století Saské kurfiřtství čekaly. Předně je třeba zmínit vznik nového územně-politického celku, sasko-polské (personální) unie, jež se konstitovala po úspěšné volbě Friedricha Augusta I. polským králem Augustem II. dne 28. června 1697 na Woli u Varšavy.⁵ V druhé řadě je důležité vést v patrnosti změny způsobu vlády v luteránském kurfiřtství. V tomto ohledu můžeme chápat panovníkovu konverzi nejen v úzkém náboženském kontextu, ale i jako „konverzi v širším smyslu“ – nejen jako jednorázový akt, ale i jako komplex změn. Takové změny mají vliv především na společenské „souřadnice“, tedy nejen na jedince, jehož se konverze týká, ale rovněž na všechny, kteří s ním jsou „v kontaktu“. I proto je „panovnícká konverze“ v bádání o konverzích chápána jako specifická.⁶

Saské kurfiřtství navíc nebylo pouze „kolébkou“ luteránské konfese, kde postupně většina obyvatelstva tuto víru vyznávala, ale také vůdčím územním celkem mezi evangelickými stavy zastoupenými v říšském sněmu v rámci *Corpus Evangelicorum*.⁷ Saský kurfiřt a polský král August II. sice obratem saské stavy ujišťoval, že jeho konverze, již důrazně označoval za soukromou záležitost, nebude mít na konfesijní záležitosti v Saském kurfiřtství žádný vliv, především že katoličtí věřící nebudou v zemi ani ve službě upřednostňováni před luterány, ale tlak na vydávání takzvaných ujištění o víře (*Assekurationsakte*) po celou Augustovu

3 Podle tzv. přestupního atestu se tak stalo 2. června 1697 – Sächsisches Staatsarchiv, Hauptstaatsarchiv Dresden (dále SächsStA-D), 10024 Geheimer Rath, Loc. 10330/15. Podrobněji k Augustově konverzi v pracích z posledních let zde: Klaus FITSCHEN, *Der Glaubenswechsel Augustus des Starken im Spannungsfeld toleranz- und konfessionspolitischer Probleme*, in: Frank L. Kroll – Hendrik Thoss (Hgg.), *Zwei Staaten, eine Krone. Die polnisch-sächsische Union 1697–1763*, Berlin 2016, s. 165–174, zde s. 166–167; srov. Iveta COUFALOVÁ, *Saský Herkules a Lutherova růže – Konverze Augusta Silného a saská konfesijní kultura na přelomu 17. a 18. století. Východiska a možnosti výzkumu*, in: Hana Ferencová – Veronika Chmelařová – Jitka Kohoutová – Radmila Prchal Pavlíčková a kol., *Proměny konfesijní kultury. Metody – témata – otázky*, Olomouc 2015, s. 73–85.

4 V německé odborné literatuře je označována specifickým pojmem *Fürstenkonversion*. Ute LOTZ-HEUMANN – Jan-Friedrich MISSFELDER – Matthias POHLIG (Hgg.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit*, Gütersloh 2007, obzvláště studie z oddílu „Religiöse Authentizität und Politik“ (C. Zwierlein, E.-O. Mader, J.-F. Mißfelder, L. Horowski, U. Rosseau).

5 K sasko-polské personální unii nejnověji: Frank-Lothar KROLL – Hendrik THOSS (Hgg.), *Zwei Staaten, eine Krone. Die polnisch-sächsische Union 1697–1763*, Berlin 2016, Rex REXHEUSER (Hg.), *Die Personalunionen von Sachsen-Polen 1697–1763 und Hannover-England 1714–1837. Ein Vergleich*, Wiesbaden 2005 (obzvláště text Jacek STASZEWSKI, *Begründung und Fortsetzung der Personalunion Sachsen-Polen 1697 und 1733*, s. 37–50) a pak také (rovněž v kontextu britsko-hannoverském) Ronald G. ASCH (Hg.), *Hannover, Grossbritannien und Europa. Erfahrungsraum Personalunion 1714–1837*, Göttingen 2015, obzvl. s. 118–145 (Hans-Jürgen Bömelburg).

6 Srov. Jan-Friedrich MISSFELDER, *Zum König konvertieren: Zur politischen Funktion von Konversionsberichten im Frankreich des frühen 17. Jahrhunderts*, in: U. Lotz-Heumann – J. F. Missfelder – M. Pohligh (Hgg.), *Konversion und Konfession*, s. 147–170.

7 Andreas KALIPKE, *Verfahren im Konflikt. Konfessionelle Streitigkeiten und Corpus Evangelicorum im 18. Jahrhundert* (= Verhandeln, Verfahren, Entscheiden. Historische Perspektiven, Bd. 1), Münster 2015.

vládu dává tušit, že to byla záležitost, jež hýbala tehdejší společností.⁸ Současně je třeba dodat, že změna víry a angažmá v polské politice jsou nejčastějšími výhradami, které při interpretaci vlády Augusta II. vyslovují rovněž historici – převážně ti, kteří se věnují saským dějinám.⁹ Možná právě tato „angažovanost“ v historiografickém výkladu a patrně i konfesní vyhraněnost¹⁰ přístupu k látce stojí za tím, že některá témata ze saské konfesijní problematiky se dosud nedočkala odborné interpretace ani analýzy.

Individuální Augustova konverze byla – z hlediska katolické církve – pouze počátkem „mise“, na jejímž konci mělo stát rekatolizované Sasko. Ve druhé polovině 17. století, po ukončení třicetileté války diplomatickými jednáními ve Vestfálsku, nebyly konverze příslušníků evropských vládnoucích rodů ke katolicismu, hlavně z území německé říše, ojedinelým jevem. Zjednodušeně můžeme říci, že se jednalo o významné personální „trofeje“ katolického tábora.¹¹ Pro uspořádání říše, která zůstala konfesně rozdělena

-
- 8 V Sasku byla tradičně od třicetileté války vydávána tzv. ujištění o víře. Za vlády Friedricha Augusta I. a jeho syna Friedricha Augusta II. jejich množství značně narostlo. První ujištění o víře, které Friedrich August I. vydal po své konverzi, nese pozoruhodnou zmínku o jeho vnímání změny víry coby soukromé záležitosti v září 1697 v souvislosti s korunovací na polského krále – SächsStA-D, 10026 Geheimes Kabinett, Loc. 754/01. Základní shrnutí k problematice vnímání soukromé a veřejné sféry v rámci panovnického majestátu např. Jiří HRBEK, *Panovnická moc v raném novověku*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman a kol., *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 119–144.
- 9 Například Karlheinz BLASCHKE, *Sachsens Interessen und Ziele in der sächsisch-polnischen Personalunion*, in: R. Rexheuser (Hg.), *Die Personalunionen*, s. 67–86 (původně in: *Neues Archiv für sächsische Geschichte* 73, 2002, s. 43–61); srov. TÝŽ, *Kritische Beiträge zu einer Biographie des Kurfürsten Friedrich Augusts I. von Sachsen*, in: *August der Starke und seine Zeit. Beiträge des Kolloquiums vom 16. bis 17. September 1994 auf der Festung Königstein*, Dresden 1995, s. 7–13 a TÝŽ, *Kritische Beiträge zu einer Biographie des Kurfürsten Friedrich I. August und seine Folgen*, in: *Sachsen und Polen zwischen 1697 und 1765. Beiträge der wissenschaftlichen Konferenz vom 26. bis 28. Juni 1997 in Dresden*, Dresden 1998, s. 210–222.
- 10 Nebude zde věnována další pozornost otázce (ne)výhod možné konfesijní vyhraněnosti autora či autorky. Nicméně v bádání o sasko-polské problematice je při využívání studií z 19. i 20. století tento aspekt potřeba mít na paměti – katolický a protestantský (luteránský) diskurz se při interpretování saských i sasko-polských dějin značně lišil, a to nejen v těžišti, jemuž se autoři věnovali.
- 11 Günter CHRIST, *Fürst, Dynastie, Territorium und Konfession. Beobachtungen zu Fürstenkonversionen des ausgehenden 17. und beginnenden 18. Jahrhunderts*, *Saeculum* 24, 1973, s. 357–387; TÝŽ, *Hof – Territorium – Untertanen. Beobachtung zur Stellung zum Katholizismus konvertierter Fürsten im 17. und 18. Jahrhundert*, *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte* 13, 1994, s. 25–61. Dále z perspektivy vztahových sítí Ines PEPER, *Konversionen im Umkreis des Wiener Hofes um 1700*, München 2010, s. 29–47; Johannes BURKHARDT, *Abschied von Religionskrieg. Die Siebenjährige Krieg und die päpstliche Diplomatie*, Tübingen 1985, např. s. 70–74; srov. Jörg DEVENTER, „Zu Rom übergehen“. *Konversion als Entscheidungshandlung und Handlungsstrategie – Ein Versuch*, in: Rudolf Leeb – Susanne Claudine Pils – Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Staatsmacht und Seelenheil. Gegenreformation und Geheimprotestantismus in der Habsburgermonarchie*, Wien – München 2007, s. 168–180 či Peter MAZUR – Abigail SHINN, *Introduction: Conversion Narratives in the Early Modern World*, *Journal of Early Modern History* 17, 2013, s. 427–436, zde s. 428. O problematice konverzi přímo pro saské, resp. drážďanské prostředí Ulrich ROSSEAUX, *Das bedrohte Zion: Lutheraner und Katholiken in Dresden nach der Konversion Augusts des Starken (1697–1751)*, in: U. Lotz-Heumann – J. F. Missfelder – M. Pohlig (Hgg.), *Konversion und Konfession*, s. 212–235.

a vestfálským mírem přijala „augšpurskou zásadu“ *cuius regio, eius religio*, by znamenala rekonverze území, odkud se Lutherovo učení rozšířilo do celé říše, významný destabilizační potenciál pro evangelickou základnu a současně výrazný úspěch katolické části.

Dalším „postupovým bodem“ v cestě Augusta II. coby katolika a jeho rekonvertní mise měla být konverze rodiny. To se však celá dvě desetiletí zdálo jako zcela vyloučené. Jednak jeho matka Anna Sofie Dánská (1647–1717) i jeho manželka Christiane Eberhardine Braniborsko-Bayreuthská (1671–1727) konverzi odmítaly nejen pro sebe, ale i pro kurfiřtského prince Friedricha Augusta (nar. 1696), jednak samotný August II. před saskými stavy deklaroval, že tento záměr nemá (a nadále vydával výše zmiňovaná „*ujištění o víře*“). A tak byl kurfiřtský princ vychováván v luteránském duchu – ovšem pouze do období dospívání. Od roku 1711 byl na kavalířské cestě po západní a jižní Evropě a v roce 1712, pravděpodobně v Bologni, tajně konvertoval stejně jako dříve jeho otec ke katolické víře. V Sasku vyšla princova konverze najevo až v roce, v němž se slavilo dvousté Lutherovo jubileum – na podzim roku 1717.¹² Poté následovala svatba prince Friedricha Augusta s Marií Josefou Habsburskou, dcerou zesnulého císaře Josefa I.¹³ Habsburská nevěsta a záměr usilovat o polskou královskou korunu byly významnými politickými důvody, proč saský kurfiřtský princ konverzi podstoupil. V Marii Josefě přibyla na saský královsko-kurfiřtský dvůr osoba, která symbolizovala završení wettinsko-habsburských vztahů a současně se tak stvrdily pevné vazby mezi vídeňsko-římským a drážďansko-varšavským katolickým okruhem.¹⁴ O vnitřních důvodech, jež mladého Wettina ke konverzi vedly, tedy o poznání jeho prožitku víry, zatím můžeme jen spekulovat.

Marie Josefa jako manželka následníka saského kurfiřta na rozdíl od své tchyně Christiany Eberhardiny¹⁵ plně přijala reprezentativní roli i v polské části personální unie

12 Základní pramenný materiál k princově konverzi dostupný zde: SächsSta-D, 10026 Geheimes Kabinett, Loc. 759/01–10. Srov. Iveta COUFALOVÁ, *Lutherovo jubileum (1717) a konverze na saském kurfiřtském dvoře: východiška a možnosti výzkumu*, *Theatrum historiae* 20, 2017, s. 157–173.

13 Reprezentativním rozměrem svatebních oslav se naposledy zabývala Claudia SCHNITZER, *Constellatio Felix. Die Planetenfeste Augusts des Starken anlässlich der Vermählung seines Sohnes Friedrich August mit der Kaisertochter Maria Josepha 1719 in Dresden*, Dresden 2014.

14 I. PEPPER, *Konversionen im Umkreis des Wiener Hofes um 1700*, s. 49–84. V souvislosti s osobou Marie Josefy je rovněž potřeba zmínit její osobní zbožnost, obzvláště v souvislosti se sbírkou relikvií – srov. např. Cladia KUNDE – André THIEME (Hgg.), *Ein Schatz nicht von Gold. Benno von Meißen – Sachsens erster Heiliger*, Petersberg 2017, s. 498–589.

15 Christiane Eberhardine, roz. Braniborsko-Bayreuthská, byla pouze titulární polskou královnou, nikoliv korunovanou. S Augustem II. nikdy do Polska nejela. Naopak svou vládní roli plnila v Sasku – coby manželka zkoušená konverzí svého manžela a posléze i syna (a rovněž její otec Christian Ernst Braniborsko-Bayreuthský díky vazbám na císařský dvůr o konverzi ke katolictví vážně uvažoval) byla luteránskými duchovními, ať už v okruhu „ortodoxního“ drážďanského superintendanta Valentina E. Löschera, či vrchních dvorních kazatelů, i obyvateli kurfiřtství označována (spolu s Augustovou matkou) za „*opěrný sloup luteránství*“. Franz BLANCKMEISTER, *Christiane Eberhardine, die letzte evangelische Kurfürstin von Sachsen, und die konfessionellen Kämpfe ihrer Tage*, *Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte* 6, 1891, s. 1–84.

dávno předtím, než byl její manžel polským králem zvolen, její činnost v prosazování katolické církve v Sasku se přesto na dlouhá léta musela omezit pouze na vlastní rodinu – všichni potomci vzešli z tohoto manželství byli již pokřtěni jako katolíci, čímž byla rekonverze kurfiřtské větve Wettinů završena – a uzavřenou dvorskou společností. Teprve na konci třicátých let 18. století, tedy více než dvacet let po smrti Anny Sofie (†1717) a deset let od úmrtí Christiane Eberhardiny (†1727), se ve spolupráci s jezuiti, kteří patřili k blízkým spolupracovníkům jak Augusta II., který nečekaně zemřel ve Varšavě na počátku roku 1733, tak Augusta III., jenž byl rovněž zvolen polským králem,¹⁶ odhodlala k prosazení výstavby katolického chrámu uprostřed luteránské země.

V tomto specifickém případě byl chrám nejen místem, kde se odehrávají každodenní i sváteční liturgické úkony, ale i cizorodým elementem, který měl svou odlišností a monumentálností zaujmout a přitáhnout nové věřící.¹⁷ Měl být výzvou ke konverzi, a to i přesto, že většina úkonů spojená s liturgií byla běžnému obyvateli Drážďan skryta – byla to podmínka luteránské konzistoře: stavba musela být uzpůsobena tomu, aby se veškerý provoz odehrával uvnitř budovy, včetně procesí. Navzdory tomu se jednalo o jedinečnou příležitost oslovit věřící na cestě ke spáse. Je možné definovat postup, jaký byl zvolen v polovině 18. století v Drážďanech ve snaze přimět věřící ke konverzi? A především jakou roli v tomto procesu sehrál, resp. měl sehrát Jan Nepomucký, který byl tehdy světcem pouhých pár let?

Historik umění Fritz Löffler, „kronikář dějin umění Drážďan“, charakterizoval drážďanský katolický dvorní kostel ve svém ikonickém díle *Das alte Dresden*¹⁸ takto: „Byla-li *Frauenkirche* výrazem protestantské víry, je *Hofkirche* z pohledu protireformace závazkem ke katolické konfesi. V těsné blízkosti jsou navzájem konfrontovány dvě síly, které demonstrují a dokumentují vzájemné kontrasty prostřednictvím architektury. Tyto síly nacházejí své ztvárnění ve formě baroka, německého u Bähra, římského u Chiaveriho, a to v době, kdy je

16 August III. byl sice v říjnu 1733 zvolen polským králem, avšak aktivity různých frakcí polských šlechticů volbu zpochybňovaly – o polskou korunu se mj. opět hlásil i tchán francouzského krále Ludvíka XV. Stanisław Leszczyński –, a tak v letech 1733–1735 probíhala tzv. válka o polské nástupnictví, do níž se kromě Polska a Saska zapojila Francie, Španělsko, Sardinie-Savojsko, habsburská monarchie (Rakousko), Rusko a Prusko. Jacek STASZEWSKI, *August III Sas*, Wrocław 1989, s. 130–166; srov. Andrzej MACUK, *Konfederacja powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego w obronie Stanisława Leszczyńskiego w latach 1733–1734*, in: Mariusz Markiewicz – Edward Opaliński – Ryszard Skowron (edd.), *Król a prawo. Stanów do oporu*, Kraków 2010, s. 319–340.

17 Etienne FRANÇOIS, *Die unsichtbare Grenze. Protestanten und Katholiken in Augsburg 1648–1806*, Sigmarinen 1991, s. 143–165 a 204–219. Oblast jižního Německa je v tomto ohledu zpracována mnohem důkladněji: srov. Duane J. CORPIS, *Crossing the Boundaries of Belief: Geographies of Religious Conversion in Southern Germany, 1648–1800*, Charlottesville – London 2014, obzvl. s. 82–116 (kap. „Losing Faith Doubt and Dissent“).

18 Löfflerova kniha *Das alte Dresden* vyšla poprvé roku 1955, dosud vyšla téměř v dvaceti vydáních. Zde citace z Fritz LÖFFLER, *Das alte Dresden*, Dresden 2002.

baroko již na ústupu. [...] Chiaveri byl posledním představitelem římského baroka. Kostel, jež byl závěrečnou stavbou jeho kariéry, stojí na břehu Labe uprostřed kolébky protestantismu, na ústředním místě [města].¹⁹ Löffler současně označuje stavbu katolického kostela, stojící nedaleko řeky vtékající do Severního moře, za jednu ze tří ikonických barokních staveb Drážďan (spolu se zmíněnou budovou Frauenkirche je to také areál Zwingeru), jež je podle něho ztělesněním německé touhy po jihu (*Südsehnsucht*) a současně katolickým vítězstvím, které však král-kurfiršt nemohl mezi převážně luteránskými obyvateli města slavit předčasně. Löffler ve svém zhuštěném výkladu upozornil na několik aspektů spojených se stavbou katolického chrámu, jež jsou důležité i ve výkladu role Jana Nepomuckého v období rekonverze wettinského rodu: umístění v prostoru (mj. na břehu řeky, v níž byl Nepomucký utopen) a v neposlední řadě (mocenský) vztah mezi katolíky a protestanty/luterány.

2) Stavbu drážďanského katolického svatostánku, jehož základní kámen byl položen roku 1739, shrnuli prostřednictvím biografie jejího architekta například Eberhard Hempel²⁰ či naposledy Constanza Caraffa.²¹ Jedná se o práce zaměřené převážně uměleckohistoricky – vycházejí totiž z historických pramenů, které se dochovaly (převážně v Římě), tedy z plánů a skic či třeba také z účtů. K „programu“ koncepce stavby a její výzdoby se doposud mnoho nalézt nepodařilo.²² I proto se následující text bude opírat jednak o koncepty symbolické komunikace (mj. *teologia del visibile*),²³ jednak o výsledky jiných oborů – a to především o bádání v dějinách výtvarného umění. Podnětné souvislosti v tomto ohledu přinášejí

-
- 19 „War die Frauenkirche ein Ausdruck protestantischer Gesinnung, so ist die Hofkirche ein Bekenntnis zum katholischen Glauben vom Standpunkt der Gegenreformation aus. Eng im Raum stehen sich hier zwei Mächte gegenüber, die ihre Gegensätze mit den Mitteln der Architektur dokumentieren und austragen. Beide Mächte finden ihre Gestaltung in den Formen des Barock, Bähr im deutschen, Chiaveri in römischen, in einer Zeit, in der der Barock schon abklingt. [...] Chiaveri war der letzte Vertreter des römischen Barock. Sein spätester Kirchenbau steht an den Ufern der Elbe inmitten des Kernlandes des Protestantismus, an einer zentralen Stelle, von der aus die erste Brücke nach dem Osten geschlagen wurde. Ein Sieg, den nicht vorzeitig laut werden zu lassen und damit zu gefährden, der Kurfürst-König mit allen Beteiligten guten Grund hatte. [...] So steht die Hofkirche fremd und doch vertraut an dem Flusse, der in die Nordsee mündet, ein Dokument schwierigster machtpolitischer Faktoren [...], aber auch gewachsen als ein Zeugnis deutscher Südsehnsucht gleich dem benachbarten Georgentor, das zweihundert Jahre vorher ebenso als eine kostbare Blume erblüht war. Neben Zwinger und Frauenkirche ist die Hofkirche das dritte der barocken Denkmale, die Dresdens Ruhm ausmachen.“ F. LÖFFLER, *Das alte Dresden*, s. 206–207.
- 20 Eberhard HEMPEL, *Gaetano Chiaveri. Der Architekt der Katholischen Hofkirche zu Dresden*, Dresden 1955.
- 21 Constanza CARAFFA, *Gaetano Chiaveri (1689–1770) architetto romano della Hofkirche di Dresda*, Milano 2006.
- 22 Srov. Siegfried SEIFERT, *Das Bildprogramm der Katholische Hofkirche in Dresden, Kathedrale des Bistums Dresden-Meißen*, in: *Ecclesia Triumphans Dresdensis*, Wien 1988, s. 9–20.
- 23 Srov. Jens BAUMGARTEN, *Konfession, Bild und Macht. Visualisierung als katholisches Herrschafts- und Disziplinierungsinstrument in Rom und im habsburgischen Schlesien (1560–1740)*, Hamburg 2004, obzvl. s. 164–172 (k problematice *pietas austriaca*).

rovněž zjištění z oboru muzikologie.²⁴ Bohaté odkazy na dění v době svěcení svátku Jana Nepomuckého lze sledovat v jezuitských diářiích.²⁵

Po konverzi Augusta II. (1697) si sice luteránská církev nadále udržela v Sasku převahu, nicméně v rezidenčním městě Drážďanech, a především u tamějšího kurfiřtsko-královského dvora, se katolický „živel“ hlásil důrazně ke slovu. Jednalo se především o nový okruh Augustových spolupracovníků, kteří ho následovali z Polska, ale také o zvýšené množství vyslanců katolických dvorů, včetně papežských legátů a zpravodajců, i o katolické věřící z řad poddaného obyvatelstva. Soukromé katolické modlitebny nebyly v Drážďanech 18. století žádnou novinkou,²⁶ ovšem její zřízení u dvora bylo novum. Dlouho se tradovalo, že první katolické mše při saském kurfiřtském dvoře se odehrály mimo rezidenční zámek – na Moritzburgu, který byl oblíbeným místem Augusta II. za hranicemi města Drážďan. Nová zjištění ukazují, že se první katolické bohoslužby, jichž se August II. coby konvertita zúčastnil, přeci jen skutečně odehrály v prostoru rezidenčního zámku, kde si kurfiřt a král nechal zřídit kapli v soukromé části rezidence u ložnice.²⁷ Nároky na reprezentaci, narůstající počet katolíků u dvora (kromě diplomatů to byli především různí umělci – malíři, architekti, sochaři a v neposlední řadě hudebníci, kteří pocházeli hlavně z Itálie či Francie),²⁸ ale především tlak nejbližšího (katolického) panovníkova okolí zapříčinily,

24 Zajímavá zjištění představují práce zabývající se sasko-polským hudebním prostředím: Mary E. FRANDSEN, *Crossing Confessional Boundaries. The Patronage of Italian Sacred Music in Seventeenth-Century Dresden*, New York – Oxford [etc.] 2006 či Alina ŻÓRAWSKA-WITKOWSKA, *Muzyka na dworze Augusta II w Warszawie*, Warszawa 1997. Základní metodologické otázky v souvislosti s hudbou a vírou srov. Barbara STOLLBERG-RILINGER – Tim NEU – Christina BRAUNER (Hgg.), *Alles nur symbolisch. Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln – Weimar – Wien 2013, obzvl. s. 251–283 (oddíl „Grenzen symbolischer Kommunikation in der Musik“) a s. 331–378 (oddíl „Intertheatralität: Entgrenzung, Permutation und Polysemie von Leben und Spiel“) a rovněž Alexander J. FISHER, *Music, Piety, and Propaganda. The Soundscapes of Counter-Reformation Bavaria*, Oxford [etc.] 2014, obzvláště kapitoly 2, 4 a 5. Osmnácté století, obzvláště jeho první polovina, je v Sasku považováno za vrcholné období jeho kulturního rozmachu. Srov. Joachim MENZHAUSEN, *Kulturgeschichte Sachsens*, Leipzig 2014, s. 131–186. Pro potřeby této studie však zůstanou výzkumy muzikologické zatím nevyužity – jejich těžiště dosud leží spíše v kolekci.

25 Obzvláště výzkumy Gerharda Poppeho. Srov. Janice STOCKIGT, *The Annuae Literae of the Leipzig Jesuits, 1719–1740*, in: Petronilla Cemus – Richard Cemus (eds.), *Jezuité v Českých zemích – Bohemica Jesuitica 1556–2006*, sv. 2, Praha 2010, s. 1105–1112.

26 Podrobně se kontakty katolických a protestantských věřících v souvislosti s vyslaneckými kaplemi zabýval Jiří KUBEŠ, *Kaple císařských vyslanců v Drážďanech v druhé půli 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 30, 2015, č. 1, s. 127–156. Srov. SächsStA-D, 10025 Geheimes Konsilium, Nr. Loc. 04555/01 (Beschwerde über die katholischen Geistlichen wegen Anmaßung der actum ministerialium, atd.).

27 Srov. Dagmar FREIST, *Religionssicherheiten und Gefahren für das „Seelenheil“. Religiös-politische Befindlichkeiten in Kursachsen seit dem Übertritt Augusts des Starken zum Katholizismus*, in: Ulrich Rosseaux – Gerhard Poppe (Hgg.), *Konfession und Konflikt. Religiöse Pluralisierung in Sachsen im 18. und 19. Jahrhundert*, Münster 2012, s. 35–53, zde s. 45–47.

28 Narůstající počet katolíků zpracoval např. Paul Franz SAFT, *Der Neuaufbau der katholischen Kirche in Sachsen im 18. Jahrhundert*, Leipzig 1961, s. 156–159. Z novějších prací se tematice důkladně věnoval

že na konci prvního desetiletí 18. století vznikla u dvora katolická kaple mimo soukromé Augustovy prostory – v budově, kde původně bylo divadlo.²⁹ V této kapli se také o deset let později konala i část svatebních obřadů prince Friedricha Augusta a Marie Josefy; byla centrem katolického duchovního života v Drážďanech i v následujících dvou desetiletích.

Potřeba výstavby skutečného katolického chrámu průběžně sílila. Dvacáté výročí svatby (1719/1739) druhého polského krále z wettinské dynastie přineslo tomuto požadavku pádnou odpověď – položení základního kamene dvorního katolického kostela. Současně se stavbou probíhaly přípravy na adekvátní výzdobu budovy. Přestože se dokumenty zaznamenávající podrobnou genezi ikonografického programu drážďanské katedrály nedochovaly, lze s ohledem na bohatou sochařskou výzdobu vnější fasády³⁰ konstatovat následující. Jednak se všichni vybraní patroni měli stát přímluvci wettinské dynastie, která se po téměř dvou staletích vrátila ke katolickému vyznání. A pak také výběr těchto patronů (přinejmenším dle zemského původu) sledoval dynastické propojení Wettinů s Polskem (královský titul), s rakouskými Habsburky (Marie Josefa), s Bavorskem (sňatek Friedricha Christiana, syna Augusta III. a Marie Josefy, s Marií Antonii Bavorskou) či se Španělskem (sňatek kurfiřtské princezny Marie Amalie s Karlem III. Španělským). Stranou symbolického akcentu však nezůstaly ani sousední české země – své místo mezi přímluvci získali hned tři zemští patroni: sv. Václav, sv. Prokop a – sv. Jan Nepomucký.

3) Proč právě svatí patroni z Čech? Jednak pravděpodobně proto, že české země byly součástí panství rakouských Habsburků, tedy rodiny Marie Josefy (a prostřednictvím titulu českého krále byli Habsburkové kurfiřty Svaté říše římské), a pak rovněž proto, že duchovní záštita stavby katedrály byla spojena s českou jezuitskou provincií. Katolická

---

zejména Alexander SCHUNKA, *Gäste, die bleiben. Zuwanderer in Kursachsen und der Oberlausitz im 17. und frühen 18. Jahrhundert*, Hamburg 2006. Počty katolíků v Drážďanech zmiňuje i J. KUBES, *Kaple císařských vyslanců*, s. 134.

29 Jednalo se o prostor tzv. Taschenbergu, kterému dnes dominuje Taschenbergpalais, ostatní významné budovy byly zničeny při náletu v únoru 1945.

30 Na vnější fasádě budovy se kromě českých zemských patronů zmíněných zde již v úvodu vyjímají sochy těchto osobností katolické církve: (vnější okruh od jihu) sv. Fides, sv. Jan Evangelista, sv. Ondřej, sv. Tomáš, sv. Matouš Evangelista, sv. Jakub Menší, sv. Šimon, sv. Šebestián, sv. Kateřina, sv. Josef, sv. Lucie, sv. František z Pauli, [sv. Jan Nepomucký], sv. Vavřinec, sv. Venancius, sv. Bernard z Clairvaux, sv. Agnes/Anežka, sv. Marie Magdalena, sv. Florian, sv. Augustin, [sv. Václav], sv. Vincent de Paul, sv. Antonín Paduánský, sv. Rozálie, sv. Roch, sv. František z Assisi, sv. Basileus, sv. Štěpán, sv. Ambrozius, sv. Kazimír, sv. Barbora, sv. Irena, sv. Raymund, sv. Jan František Régis, sv. František Borgia, sv. František Xaverius, sv. Ignác z Loyoly, sv. Tomáš Aquinský, sv. Anna, sv. Apollonia, sv. Jan Křtitel, sv. Juda Tadeáš, sv. Filip, sv. Lukáš Evangelista, sv. Jakub Větší, sv. Bartoloměj, sv. Marek Evangelista, Spravedlnost; (vnitřní okruh od jihu) sv. Magnus, sv. Jindřich (císař), sv. Alois, sv. Dominik, sv. Terezie z Avilly, sv. Stanislav Kostka, sv. Petr z Alkantary, sv. Felix z Cantalice, sv. Jiří, sv. Leopold, sv. Karel Borromejský, sv. Cecílie, sv. Benno, sv. Magdalena de' Pazzi, sv. Klára, sv. Benedikt z Nursie, sv. Ludvík, [sv. Prokop]; dále pak Naděje, Charita, sv. Petr, sv. Pavel, sv. Hubert, sv. Chrysostomus, sv. August, sv. Norbert, sv. Stanislav Krakovský (též ze Szczepanowa), sv. František ze Sály, sv. Ida a římský bojovník.

enkláva v Sasku, soustředěná v Horní a Dolní Lužici, které přešly jako zástavy Pražským mírem (1635) do držení Wettinů (součástí Koruny české byly až do 19. století), získala v roce 1728 otevřením Lužického semináře v Praze významnou oporu – navíc už od počátku 18. století se na vzdělávání lužických kněží podíleli jezuité z českých zemí (Praha, Olomouc).³¹ Rekatolizace, návrat českých zemí do lůna katolické církve po Bílé hoře a vůbec po třicetileté válce, byla pro Habsburky náročná mise. A tím, kdo jim byl na této cestě svým způsobem nápomocen, byl – coby součást barokní zbožnosti – bezpochyby právě Jan Nepomucký.³²

Jezuité, kteří se ve výkonném slova smyslu o výstavbu drážďanského katolického kostela starali, měli misijní zkušenosti převážně z Polska (Ludwig Ligeritz, Leo Rauch, Michael Gruber, Ignazio Guarini),³³ ti, kdo se podíleli na stavební a umělecké podobě stavby, byli povoláni z Říma – hlavním architektem byl Gaetano Chiaveri, sochařskou výzdobu navrhoval a prováděl Lorenzo Matielli.³⁴ I vnitřní výtvarná výzdoba byla nejprve svěřena do rukou italských mistrů (Anton Raffael Mengs, Stefano Torelli), později byl povolán František Karel Palko – malíř, který pocházel ze Slezska a měl za sebou již několik zakázek pro českou jezuitskou provincii.³⁵ V drážďanské novostavbě mu byl svěřen úkol, s nímž měl do jisté míry již zkušenost – vyobrazení Jana Nepomuckého, a to jako oltářní obraz a také fresku pro kapli zasvěcenou tomuto „mladému svěťci“.³⁶ Pavel Preiss, přední znalec barokního umění českých zemí, se Palkovu úkolu v Drážďanech věnoval podrobně. Upozorňuje rovněž na skutečnost, že kaple zasvěcená Janu Nepomuckému byla obrácena na jih, k Labi, k řece, do níž se vlévá Vltava, a tedy k vodě, elementu, s nímž byl Nepomucký neodmyslitelně

31 Siegfried SEIFERT, *Die Verehrung des hl. Johannes von Nepomuk im Bistum Meißen*, in: Johannes Neuhardt (Hg.), *Johannes von Nepomuk. Ein Text-Bild-Band*, Graz – Wien – Köln 1979, s. 115–118. Srov. Dieter ROTHLAND, *Das Wendische Seminar*, in: Dieter Grande (Hg.), *Eine Kirche – zwei Völker 1: Von der Wiedererrichtung 1921 bis 1929*, Bautzen – Leipzig 2003, s. 556–559 či Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002 (2. vydání), s. 113–122.

32 Howard LOUTHAN, *Converting Bohemia: Force and Persuasion in the Catholic Reformation*, Cambridge [etc.] 2009, obzvl. s. 146–210. Srov. Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, obzvl. s. 69–93.

33 Ostatně i dnes kostel slouží polským věřícím, několikrát týdně se zde konají mše v polském jazyce. K polské menšině v Drážďanech v 18. století Jacek STASZEWSKI, *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Wrocław [etc.] 1986.

34 Obecně k jezuitské architektuře Richard BÖSEL, *Jesuitenarchitektur – zur Problematik ihrer Identität*, in: P. Cemus – R. Cemus (eds.), *Jezuité v Českých zemích*, s. 1327–1346.

35 Nejcelistvěji se Palkovou osobností a dílem zabýval Pavel PREISS, *František Karel Palko. Život a dílo malíře sklonku středoevropského baroka a jeho bratra Františka Antonína Palka*, Praha 1999.

36 Freska se nedochovala – při ničivém náletu v únoru 1945, kdy katolický dvorní kostel zčásti zachvátil požár, byla freska zničena. P. Preiss k tomu dodává: „*Představu koloritu fresky skýtá série diapozitivů pořízených 1940 při dokumentaristické akci uměleckohistorického ústavu univerzity v Marburgu, při níž byly také fotografovány všechny fresky drážďanského kostela*“, P. PREISS, *František Karel Palko*, s. 101–102 (pozn. 148).

spjat. Současně připomíná, že Jan Nepomucký byl již zpřítomněn i mezi osmi desítkami soch dvouúrovňové balustrády.³⁷ Palko dle Preissovyh zjištění vytvořil pro jižní kapli drážďanského dvorního kostela nejprve obraz s Janem Nepomuckým (Vynášení těla sv. Jana Nepomuckého z Vltavy) a pak i fresku – dle dostupných údajů se však nepodařilo zrekonstruovat přesný časový průběh této Palkovy zakázky. Z dochovaných materiálů vyplynulo: „K fresce Oslavení sv. Jana Nepomuckého připravil si Palko nejprve letmou kreslířskou studii nad náčrtu půdorysu a průřezu zaklenutí kaple [...] Zvlášť zajímavá je sedící ženská personifikace s drobnou korunkou na temeni, držící na svém klíně levicí infuli; u té není výklad jejího smyslu tak patrný. Odznaky biskupské hodnosti mohou znamenat odmítnutou nabídku litomyšlského biskupství, které král Václav IV. podle legendy světci přímo vnucoval jako odměnu za prozrazení zpovědního tajemství; v tom případě by mladice nejspíš představovala Čechii. Mohla by však také prosebným nastavením mitry a vztažením ruky k berle reprezentovat Saxonii, žádající Nepomuka o podporu šíření katolické ortodoxie v odpadlé zemi obnovením míšeňského biskupství. Světcovy vlastní atributy jsou na skice omezeny na minimum.“³⁸ Byla však tato freska³⁹ skutečně takto hluboce obrácena do české historie (obzvláště patrná v potenciálním odkaze na litomyšlskou nabídku)? Co chtěl jejím prostřednictvím říci její „zadavatel“, tedy saský panovník, resp. jeho manželka Marie Josefa, která se za panovnickou rodinu o stavbu kostela starala? A proč byl vůbec věnován na počátku čtyřicátých let 18. století právě v Drážďanech takový prostor Janu Nepomuckému?

K pochopení referenčního rámce je potřeba vrátit se do dvacátých let 18. století, obzvláště do jejich druhé poloviny. Období po Lutherově jubileu (1717) a následníkově svatbě (1719), kdy bylo patrné, že evangelická víra je v rodině panovníka minulostí, bylo v Sasku s ohledem na duchovní provoz neklidné i proto, že tehdy vrcholilo období tzv. pozdní luterské ortodoxie (1685–1730).⁴⁰ Ta v rámci evangelického prostředí mj. spočívala v „obraně“ vůči pietismu a pak rovněž vůči prosazování myšlenek a teorií, které se dnes

37 Preiss uvádí počet 76, nyní, po dalších posunech ve výzkumu, se většinou ustálil počet soch, jež se na balustrádě nacházely a nacházejí, na čísle 78. Srov. údaje v dílech Hempela, Seiferta i Caraffy.

38 P. PREISS, *František Karel Palko*, s. 71–104 (kapitola IV: Pictor regis Poloniae. František Karel Palko v Sasku), především s. 99.

39 Freska se po požáru kostela, který stavbu zachvátil po bombardování v závěru druhé světové války, nedochovala. Interpretace můžeme pracovat s jejími černobílými fotografiemi, především s kresbou (u P. Preisse pod kat. č. K-18), případně s malířskou skicou (O-19) nacházející se dnes v muzeu v Tours – k interpretaci tourského ricorda srov. Pavel Preiss v katalogu Vít VLNAS (ed.), *Lumière et ténèbres. Art et civilisation du baroque en Bohême*, Lille – Paris 2002, s. 73. Za odkaz na publikaci děkuji prof. Vítu Vlnasovi.

40 Iveta COUFALOVÁ, „On nic zlého neudělal...“ – Jan Hus uprostřed skandálu aneb Příležitostná kázání a krize protestantismu v Sasku (dvacátá léta 18. století), in: Slovenská literatúra (příspěvek z vědecké konference „Kázne a reči“ v Bratislavě 21. 11. 2017), v tisku. Srov. Siglind EHINGER, *Glaubenssolidarität im Zeichen des Pietismus. Der württembergische Theologe Georg Konrad Rieger (1687–1743) und seine Kirchengeschichtsschreibung zu den Böhmischem Brüdern*, Wiesbaden 2016, s. 32–62.

shrnují pod označení osvícenství. V saském, resp. drážďanském prostředí se tyto snahy představitelů luteránské církve obracely především proti panovníkovi, na rozdíl například od univerzitního prostředí v Lipsku či Halle an der Saale.⁴¹ Jedním z hlavních stoupců pozdní luteránské ortodoxie byl drážďanský superintendent Valentin Ernst Löscher.⁴² Nekomfortní pozice luteránství v Sasku na počátku 18. století vedla luterány k vyjednávání s dalšími evangelickými konfesemi a pak také k rozhovorům, ať skutečným či virtuálním, s představiteli katolíků, resp. jezuitů, kteří se pohybovali u kurfiřtsko-královského dvora.⁴³ Cílem posledně jmenovaných aktivit nebylo samozřejmě věroučné sblížení, ale snaha o proniknutí do úvah a strategií těch „z druhé strany“ a snaha přesvědčit recipienta (čtenáře/posluchače), že jediné luteránská víra je ta pravá – tomuto cíli a způsobu komunikace zcela vyhovovala katechetická forma rozhovoru.⁴⁴ Rozhodně to také neznamenalo sblížení luteránského a katolického tábora.

Roku 1724 saskou luteránskou obec – a nejen ji – zasáhla zpráva z polské části personální unie – tumult v Toruni: August Silný zasáhl do sporu, na jehož počátku stála roztržka během procesí mezi posluchači luteránského gymnázia a jezuitské koleje a na jeho konci byl verdikt výhradně katolické komise: poprava starosty města, purkmistra a dalších dvanácti osob, evangelíků. To vyvolalo pobouření i senzaci v celé Evropě⁴⁵ a nejistotu v luteránské části Augustovy personální unie. Nervozita následně kulminovala o dva roky později, na přelomu května a června 1726 – po vraždě Hermanna Joachima Hahna, kazatele z drážďanského kostela sv. Kříže (*Kreuzkirche*). Jeho vrahem byl totiž katolík a konvertita Franz Laubler (též Läubler), který nadto nepocházel ze Saska, ale z jižního Německa. Nestálá

41 Harm CORDES, *Hillaria evangelica academica. Das Reformationsjubiläum von 1717 an den deutschen lutherischen Universitäten*, Göttingen 2006, s. 285–300; v univerzitním prostředí se řešily i jiné problémy: srov. např. Thomas MÜLLER-BAHLCKE – Andreas PEČAR – Holger ZAUNSTÖCK (Hgg.), *Die Causa Christian Wolff. Ein epochemachender Skandal und seine Hintergründe*, Halle 2015.

42 Zatím posledním Löscherovým životopiscem je Klaus PETZOLDT, *Der unterlegene Sieger. Valentin Ernst Löscher im absolutistischen Sachsen*, Leipzig 2001, jeho teologickému zázemí se věnuje např. Jörg BAUR, *Valentin Ernst Löschers Praenotiones theologicae. Die lutherische Späorthodoxie im polemischen Diskurs mit den frühneuzeitlichen Heterodoxie*, in: Hartmut Laufhütte – Michael Titzmann (Hgg.), *Heterodoxie in der Frühen Neuzeit*, Tübingen 2006, s. 425–475.

43 K problematice postojů protestantů k jezuitům Peter WOLF, *Feinde der Aufklärung oder Freunde der Gelehrsamkeit? Protestantische Jesuitenkritik im 17. und 18. Jahrhundert in Deutschland*, in: P. Cemus – R. Cemus (edd.), *Jezuité v Českých zemích*, s. 259–276. Z protijezuitských pamfletů mj. stojí za pozornost *Gespräche im Reiche der Lebendigen, Zwischen einem Evangelischen und Papistischen Geistlichen, Bey Gelegenheit eines von einer hohen Dame in einer vornehmen Stadt erfolgten Abfalls*. Halle, 1722 (Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt Halle, urn:nbn:de:gbv:3:1-170657. VD18 10335145).

44 K dialogické (katechetické) formě viz Pavel KÜRKA, *Jak nepřesvědčit protivníka o víře. Setkání katolíka a nekatolíka jako téma dialogu*, *Folia Historica Bohemica* 27, 2012, č. 2, s. 225–235.

45 Takzvaný toruňský tumult se těší v posledních letech zvýšenému odbornému zájmu, shrnutí bádání např. Martina THOMSEN, „*Das Betrübte Thorn*“. *Daniel Ernst Jablonski und der Thorner Tumult von 1724*, in: Joachim Bahlcke – Werner Korthaase (Hgg.), *Daniel Ernst Jablonski. Religion, Wissenschaft und Politik um 1700*, Wiesbaden 2008, s. 223–245.

povaha u něj znamenala nejen neustálé cestování za prací, ale také několikanásobnou změnu vyznání. Alespoň takto hovoří dochovaná svědectví a výslechové protokoly. Podle nich se se svou obětí velmi dobře znal – Hahn mu byl v Drážďanech duchovní oporou, jeho prostřednictvím zde konvertoval i k luteránství. Současně však měl údajně blízko k jezuitům u dvora, obzvláště jmenovitě k páteru Nonhardtovi – působil totiž v jednotce kurfiřtovy tělesné stráže (*Leibwache*).⁴⁶ Četné pamflety a tisky, jež tuto aféru obratem popisovaly a komentovaly, se nesoustředily jen na vraha, jehož vykreslily jako obzvláště nestálého, ale především na oběť. Zavražděný duchovní Hahn patřil k okruhu blízkých spolupracovníků Valentina Ernsta Löschera, který proslovil na jeho počest pohřební kázání, které okamžitě získalo rovněž tištěnou podobu⁴⁷ a stalo se následně nejen prostředkem komemorace, ale i propagandistickým nástrojem – především v souvislosti s utvářením „protestantské verze příběhu“. Löscher v tomto pohřebním kázání nejenže převyprávěl Hahnův život luteránského duchovního, ale především podtrhl některé vybrané detaily, například Hahnovu specializaci na otázky zpovědního tajemství, čímž bylo v rámci jeho oslavy jako mučedníka využito i Jana Nepomuckého. A současně je tu Hahn postaven na stejnou úroveň jako Hus a Luther.

Tiskem vydávaná pohřební kázání nejenže plní primární účel, tedy prostředek komemorace pro pozůstalé o zesnulém členu obce, ale slouží také mj. stejnému společenství v upevnění vlastní pozice. V tomto konkrétním případě šlo autorovi, tedy drážďanskému superintendentovi a jeho okruhu,⁴⁸ o zdůraznění pozice luteránské víry v saském kurfiřtském centru a o podtrhnutí nepřátelského chování katolíků (obzvláště jezuitů) a pak rovněž konvertitů, tedy osob „*nestálých, nevypočitatelných a podlých*“.

Význam a důležitost tohoto kázání podtrhuje i skutečnost, že bylo doplněno ilustrací, která se výrazně podílela na rychlém předání základních informací, které autor (Löscher) chtěl, aby si jeho čtenáři (luteráni) zapamatovali, a tak přispěl k utváření kolektivní paměti

46 Hahnovu vraždu a její význam pro saské, resp. drážďanské luterány nově zinterpretoval Mathis LEIBETSEDER, *Die Hostie im Hals. Eine „schröckliche“ Bluttat und der Dresdner Tumult des Jahres 1726*, Konstanz 2006; dále TÝŽ, *Betrübtes Dresden – wütendes Dresden. Konfessionelle Identität und städtischer Konflikt in der kursächsischen Residenzstadt (1726)*, in: U. Rosseaux – G. Poppe (Hgg.), *Konfession und Konflikt*, s. 55–77. Problematikou této vraždy z pohledu publikačních aktivit s ní spojených a s ohledem na veřejnost a meze cenzury se zabýval Daniel BELLINGRADT, *The Publishing of a Murder Case in Early Modern Germany: The Limits of Censorship in the Electorate of Saxony (1726)*, *Quaerendo* 45, 2015, č. 1–2, s. 62–107.

47 V českém prostředí se problematice pohřebních kázání v posledních letech věnovali hlavně Miloš SLÁDEK (ed.), *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*, Praha 2005; Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice 2008 či Radmila PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *O útěše proti smrti. Víra, smrt a spása v pohřebních kázáních v období konfesionalizace*, Praha 2017.

48 Podrobněji o Löscherově okruhu, a především jeho publikačních aktivitách I. COUFALOVÁ, „*On nic zlého neudělal...*“ (v tisku).

na zavražděného arcidiacona Hahna. Grafika, jež toto vytištěné pohřební kázání doprovází, obsahuje nejen odkazy na zavedenou linii dějin protestantismu husa – labuť (Hus – Luther), kterou doplňuje o další „vývojovou fázi“, totiž o kohouta (Hahn), ale také na utrpení Martyria, která podstoupili Ježíš (výjev Ukřižování, odkaz na Lukášovo evangelium), sv. František („*vyprosil si pět ran*“), Jan Hus⁴⁹ i Jan Nepomucký, reflektují i drobné textové odkazy zakomponované v grafice – jméno Jana Nepomuckého je navíc uvedeno na prvním místě a jeho osud ani mučednictví nemusí být nijak vysvětlováno: „*Der ist eher vor einen Heiligen zu achten als Johannes Nepomuzenus und als Franciscus der sich 5. Wunden soll erbeten haben [...] Huss schrie als eine Gans, das freche Pabsthum an/Dadurch er in das Chor der Märtyrer gerathen/In hundert Jahre drauff, kam Luther als ein Schwan/und schrie weit heller zwar, doch blieb er ungebrate/Nun hat es Feindes Grim, auch einen Hahn ermordt/Der manch Papistisch Hertz erwecket durch sein Krähen/Doch nach dem Todte kräht, er desto stärker fort/Daß auch dem Feinde selbst die Augen übergehen.*“⁵⁰ Odvolávání se na církevní autority, přestože evangelické konfese odmítaly koncept světců, resp. martyrství,⁵¹ nebylo ani v luteránském diskurzu ničím výjimečné.

Prostředek exempla je osvědčená „didaktická“ pomůcka.⁵² Jan Nepomucký se pro saské luteránské účely jevil v daný okamžik jako ideální příklad. Jednak stál aktuálně v centru nebývalé pozornosti – v roce 1721 byl papežem beatifikován a diskuse o jeho svatořečení intenzivně pokračovala. To, že se luteránský kazatel a vysoký činovník luteránské obce rozhodl využít Nepomukovy popularity, svědčí i o tom, že povědomí o dění mezi katolíky bylo v luteránském společenství silné. Nepomuk byl populární nejen v sousedních Čechách, ale i v Lužici, kde se těšil bezprostřední oblibě obzvláště ve dvou řádových centrech, v kláštorech v Marienthalu a Mariensternu.⁵³ Rovněž v Drážďanech byl Nepomucký mezi katolíky uctíván hned na počátku dvacátých let 18. století – je doložen případ komorníka Hoffmanna, který instaloval na svém domě výklenek pro sošku Jana Nepomuckého (tehdy zatím blahoslaveného), což vzbudilo nejprve nevoli jeho luteránských sousedů a následně pozornost úřadů.⁵⁴

49 Dědictví Jana Husa především v Horní Lužici (která je již od roku 1635 součástí Saska) reflektovala výstava v Žitavských městských muzeích, k níž vyšel rovněž katalog, roli Husa v prezentaci Hahnovy vraždy (jakož ani Hahna samotného) však katalog nezmiňuje. Srov. Marius WINZELER (ed.), *Jan Hus. Wege der Wahrheit – Cesty pravdy. Das Erbe des böhmischen Reformators in der Oberlausitz und in Nordböhmen – Dědictví českého reformátora v Horní Lužici a v severních Čechách*, Görlitz 2015, obzvláště s. 77–106.

50 Podrobnější rozbor I. COUFALOVÁ, „*On nic zlého neudělal...*“ (v tisku).

51 Peter BURSCHEL, *Sterben und Unsterblichkeit. Zur Kultur des Martyriums in der Frühen Neuzeit*, München 2004, s. 263–284. Srov. Ronald G. ASCH, *Märtyrer (Christentum, Frühe Neuzeit)*, DOI: 10.6094/heroicum/maertyrer-chr-fnz, Ver. 1.0 vom 3. Mai 2018, dostupné on-line na URL: <www.compendium-heroicum.de> [cit. 20. 3. 2019].

52 R. PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, *O útěše proti smrti*, s. 44–51.

53 Srov. S. SEIFERT, *Die Verehrung des hl. Johannes von Nepomuk*, s. 115–118.

54 SächsStA-D, 11254 Gouvernement Dresden, Loc. 14626/01 (Konfessionelle Auseinandersetzungen).

Löscher v samotném textu svého pohřebního kázání sice také na utrpení Jana Nepomuckého odkazuje, současně se řečnický ptá, zda by každému, kdo utrpěl „pět ran“, měly být stavěny sochy na mostech, v kostelech, v uličkách atd.⁵⁵ Interpretace oběti Jana Nepomuckého i jen v této stručné Löscherově narážce je mnohem komplikovanější než výše zmíněné grafické ztvárnění, jež tištěné pohřební kázání doprovázelo. A právě nekomplikované sdělení kresby se do mysli recipientů dostalo a žilo dál svým životem. Kupříkladu právě s osazováním sošek Jana Nepomuckého do veřejného prostoru – jak už bylo řečeno výše – měli, byť stopovou, zkušenost i obyvatelé luteránských Drážďan. Po zásahu úřadu, resp. pořádkových sil, které se se soužitím zárodečného vícekonfesního společenství musely vypořádávat, byly však takové případy ojedinělé.⁵⁶ Přesto byly tyto drobné „excesy“ reflektovány i přes hranici, na území českých zemí – Jan Tomáš Vojtěch Berghauer, vyšehradský děkan působící v Řehlovicích nedaleko saské hranice, vášnivý obhájce Nepomuckého a jeho svatořečení, vedl o pár let později (jeho spisy na obranu Nepomuckého nemohly vyjít před svatořečením) s Löscherem vášnivou polemiku. A silně se vůči luteránskému využití kultu Jana Nepomuckého, jak už ostatně ukázal Vít Vlnas, vymezoval.⁵⁷ Zaujetí, s nímž Berghauer do polemiky s drážďanským superintendentem vstoupil, se dá interpretovat v několika rovinách – pro účel této studie bych vyzvedla především tu, že je více než pravděpodobné, že luteráni díky Löscherově kazatelské i publikační činnosti měli o Janu Nepomuckém docela dobré ponětí a rozhodně ho nevnímali v negativních konotacích, ač samozřejmě luteránský pohled na něj se nemohl – především v záležitostech svatořečení – shodovat s katolickým. Přinejmenším v drážďanské

55 „Ich kan ihn mit höchsten Recht den in der Nachbarschafft beschryenen Heiligen dem Nepomuceno weit vorziehen, welcher in der Mulda ersäufft worden, er hatte sein Blut vergossen, aber er wird, weil er ein Bild des Niederfallens abgegeben, uns zur Sünde. Hätten jene einen solchen Mann, dergleichen wir an unserm Seligen gehabt, der im Lehren so treu, in allen Gefährlichkeiten so getrost, sie würden Ihm auf aller Brücken, Kirchen und Gassen, Statuen setzen, und zwar mit bessern Rechte, weil er würcklich 5. Wunden an seinem Leibe weisen kan, welche der heil. Franciscus sich von Jesu erbettelt haben soll, daß er sie ihm eingebracht, es war nicht solcher melancholischen Constitution“. Valentin Ernst LÖSCHER, *Von dem Wohlredenden Blute Eines Unschuldig-ge tödteten Abels mußte Am 6. Junii des 1726sten Jahres, Als am Tage der Leich-Bestattung Des Hoch-Wohl-Ehrwürdigen, Hoch-Achtbaren und Wohlgelahrten Herrn, Herrn M. Herrmann Joachim Hahns, S. Theol. Baccal. und und weyland wohlverdienten Mittwochs-Predigers zum Heil. Creutz in Dreßden, aus Dessen erwehlten Leichen-Text, 2. Tim. II, 11.12.13. In der Frauen-Kirche bey Volkreicher Versammlung reden Valent. Ernst Löscher, D. des Ober-Consistorii ältestes Mitglied und Superint. ...* Dresden 1726, s. 22 (Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz. VD18 10344977).

56 Viz výše pozn. 54.

57 Thomas Adalbert BERGHAUER, *Apologia oder Schutz-Schrifft, Für den Heiligen Joanne Nepomuceno Priester und Martyrer wider die Lutherische Heiligsprechung des ermordeten Dreßdenischen Praedicanten Hermann Hahn, Weleche... Mit groben Lästereien wider die Catholische Kirche, ... außgestreuet Valentin Löscher Lutherischen*, Dillingen 1730 (Bayerische Saatsbibliothek München, urn:nbn:de:bvb:12-bsb-10693246-9, VD18 15053148). Srov. V. VLNAS, *Jan Nepomucký*, s. 244 a 249–250.

luteránské komunitě byl Nepomucký chápán jako postava s morálním kreditem, který byl ztotožňován s profilem zavražděného Hahna.

„Hahnova kauza“ měla v saském luteránském prostředí nakonec velmi omezenou životnost – již v polovině třicátých let událost vypadla i z komemoračních připomínek luteránské obce, jak se lze domnívat ze záznamů o „*činech drážďanských*“ superintendentů.⁵⁸ Neznamená to však, že by z povědomí obyvatel jak Hahn, tak další jednotlivosti, které byly s kauzou kontextově spojovány, zcela vymizely. Pouze byly korigovány v rámci hromadné komemorace.⁵⁹

Ostatně hlavní událostí roku 1726 v Drážďanech mělo být zahájení stavby nového protestantského chrámu – kvůli bezpečnostním opatřením souvisejících s Hahnovou vraždou a „tumultem“, jenž následoval, bylo položení základního kamene *Frauenkirche* odsunuto o pár měsíců, na srpen 1726. Vizuální převaha luteránů nad katolíky ve městě i kurfiřtství tak byla pro daný okamžik udržena, i proto se situace v Sasku docela rychle uklidnila – o čemž svědčí také zmiňované proklamativní až preskriptivní Schönthalovy popisy životů drážďanských superintendentů.⁶⁰

Když začala být o několik let později realizována stavba dvorního katolického kostela, nevyrostala takřikajíc na zelené louce. Vstupovala do kontextu prostorového i myšlenkového. Ostatně nemalá část vyobrazení města od poloviny 18. století tento pomyslný dialog mezi oběma stavbami (a tedy nevyssloveně i komunitami) zachycuje – ať už se jedná o obrazy Bellotovy (Canalettovy)⁶¹ či fotografie z 19. i 20. století.⁶²

Vedle samotného architektonického provedení byla rovněž důležitá poloha, kde stavba vznikla, a rovněž její zasazení do reliéfu okolí. V takových případech je důležitá analýza symbolické komunikace v prostoru.⁶³ Zdejší rozlehlé prostranství v těsné blízkosti kurfiřtské

58 Johann Paul VON SCHÖNTHAL, *Derer gesamten Evangelisch Lutherischen Herren Superintendenten zu Dreyßden, Leben und Todt, In angenehmer kürtze beschrieben und mit deren in Kupfer sauber gestochenen Portraits zu Nutz und Vergnügen aus Licht gestellet*. Dreyßden : Schönthal, Mohrenthal 1736, s. 90an. (Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Bibliothek Dresden, sign. Hist. Sax.G.753. VD18 11603992). Srov. I. COUFALOVÁ, „*On nic zlého neudělal...*“ (v tisku).

59 Koncept kulturní paměti a její proměny např. Aleida ASSMANNOVÁ, *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*, Praha 2018.

60 Viz výše pozn. 58.

61 Bernardo Belotto (řecený Canaletto; 1720/22–1780) byl mj. dvorním malířem ve službách Augusta III. K jeho působení v Sasku např. Angelo WALTHER, *Bernardo Belotto genannt Canaletto. Ein Venezianer malte Dresden, Pirna und den Königstein*, Dresden 1995.

62 Např. snímek Hugo Englera (kolem roku 1908), který zachycuje pohled od katolického dvorního kostela k *Frauenkirche*: df_hauptkatalog_0268254, Originalnegativ (Kunststoff, 10 x 15 cm, schwarzweiß), Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Bibliothek Dresden / Deutsche Fotothek.

63 Obecně Jörg OBERSTE (Hg.), *Kommunikation in mittelalterlichen Städten*, Regensburg 2013, obzvláště studie Bruno KLEIN, *Sakralbau als Kommunikationform in italienischen Kommunen*, s. 133–140; Christoph DARTMANN – Marian FÜSSEL – Stefanie RÜTHER (Hgg.), *Raum und Konflikt. Zur*

rezidence a Zwingeru, který sloužil především k reprezentačním účelům, přitahovalo pozornost. August III. plánoval, že by kromě katolického svatostánku měla v tomto místě vzniknout další zámecká budova přímo u Labe (stejně jako tomu bylo na protilehlém břehu Labe, kde už během vlády jeho otce bylo postaveno několik paláců). Ovšem monumentální plán na stavbu katolického kostela tento záměr pozměnil, což si vysloužilo kritiku, jež vzešla s největší pravděpodobností z okruhu stavitelských odborníků tzv. Oberbauamtu, jak upozornila Constanza Caraffa ve studii analyzující pamflet *Bedencken eines Baumeisters über den neuen Kirchenbau zu Dresden 1741*,⁶⁴ který vznikl roku 1741 a v němž autor podrobil vznikající stavbu výrazné kritice.⁶⁵ Na první pohled se jednalo o odbornou rozpravu v intencích, jež byly v architektonických kruzích součástí diskuse již od 16. století, ovšem při důkladnější analýze vyplyne, že se nejednalo jen o kritiku jednotlivých architektonických prvků či proporcí stavby, ale o nesouhlas s podstatou stavby, tedy s katolickým chrámem ve městě. Anonymní autor, jehož C. Caraffa identifikovala jako Johanna Christiana Simona,⁶⁶ který působil v královsko-kurfiřských službách téměř celou svou kariéru, se vyjadřuje

---

symbolischen Konstituierung gesellschaftlicher Ordnung in Mittelalter und Früher Neuzeit, Münster 2004, obzvláště studie Thomas WELLER, *Ius subselliorum templorum. Kirchenstuhlstreitigkeiten in der frühneuzeitlichen Stadt zwischen symbolischer Praxis und Recht*, s. 199–224. V rámci konfesního uspořádání Winfried MÜLLER, *Konfession als unsichtbare Ordnungsmacht. Konfessionskulturelle Ausprägungen und Differenzen historischer Erinnerungskonstruktionen*, in: Gert Melville (Hg.), *Das Sichtbare und das Unsichtbare der Macht. Institutionelle Prozesse in Antike, Mittelalter und Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2005, s. 45–66; Barbara MARX, *Disziplinierte Räume. Die visuelle Formierung Dresdens unter König August dem Starcken*, in: Gert Melville (Hg.), *Das Sichtbare und das Unsichtbare der Macht. Institutionelle Prozesse in Antike, Mittelalter und Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2005, s. 177–206 (habsbursko-saská svatba 1719); Matthias MÜLLER, *Die Inbesitznahme und Transformation des Stadtraums durch den Fürsten. Ein vergleichender Blick auf Florenz, Dresden und Marburg zu Beginn der Frühen Neuzeit*, in: Anna Ananieva – Alexander Bauer – Daniel Leis – Bettina Morlang-Schardon – Kristina Steyer (Hgg.), *Räume der Macht. Metamorphosen von Stadt und Garten im Europa der Frühen Neuzeit*, Bielefeld 2013, s. 25–63, zde s. 43–47; David M. LUEBKE, *Hometown Religion. Regimes of Coexistence in Early Modern Westphalia*, Charlottesville – London 2016, obzvl. kapitoly „The Rites of Passage: Religious Pluralization and the Liturgies of Accommodation“ a „Spaces: From Confessional Segregation to Marching Out“; Benjamin J. KAPLAN, *Divided by Faith: Religious Conflict and the Practice of Toleration in Early Modern Europe*, Cambridge (MA) 2007, s. 73–98.

64 SächsSta-D, Bestand 12884 Karten und Risse, Loc. 35865.

65 Constanza CARAFFA, *Regeln und Geschmack. Paris gegen Rom in einem sächsischen Pamphlet von 1741 zur Dresdner Katholischen Hofkirche*, in: Wolfgang Huschner – Enno Bünz – Christian Lübke – Sebastian Kolditz (Hgg.), *Italien – Mitteleuropa – Polen. Geschichte und Kultur im europäischen Kontext vom 10. bis zum 18. Jahrhundert*, Leipzig. 2013, s. 677–710 (jedná se o „*lehce upravenou*“ německojazyčnou verzi příspěvku Constanza CARAFFA, *Fonti su Gaetano Chiaveri e sulla chiesa cattolica di Dresda ed uno scritto polemico del 1741*, in: Römisches Jahrbuch der Bibliotheca Hertziana 36, s. 211–344, resp. 213–227. Srov. Tobias KNOBELSDORE, *Julius Heinrich Schwarze (1706–1775). Sächsischer Architekt und Baubeamter am Ende der Augusteischen Epoche, Bd. 1: Text*, Dissertation/ Hochschulschrift, Fakultät Architektur der Technischen Universität Dresden 2013, obzvl. s. 174–236.

66 Johann Christian Simon (1687–1760), který na počátku stavby (do roku 1740) působil jako její ekonom, a to přímo u hlavního stavitele G. Chiaveriho, a tak měl přístup k důležitým praktickým informacím;

v hodnotících termínech jako „*theatralisch*“, „*gotisch*“ či „*lächerlich*“, o vysokém počtu soch svatých píše jako o „*nebeské armádě*“. Kritizuje také vpád budovy do prostoru, především prostřednictvím práce s fasádou, a umístění oken, zmiňuje rovněž hru se světlem a stínem.⁶⁷

Navzdory výše uvedené kritice chrám vznikl, ač z pohledu návštěvníka 20. a 21. století je jeho vnější výzdoba na balustrádách chodci vzdálena až příliš. Ovšem kolemjdoucímu v 18. století se otevíral jiný pohled: těsně u stavby byly valy městského opevnění; impozantní a reprezentativní vzhled církevní budovy to nijak nerušilo. Za pozornost v této souvislosti stojí několik obrazů Bernarda Bellota zachycující rozestavěný katolický dvorní kostel v roce 1748: jednak „*Dresden vom rechten Elbufer unterhalb der Augustusbrücke*“,⁶⁸ dále „*Dresden vom linken Elbufer oberhalb des Altstädter Brückenkopfs*“⁶⁹ a „*Dresden vom linken Elbufer unterhalb der Festungswerke*“⁷⁰ – z vyobrazení je patrné, že valy u řeky, které byly součástí městského opevnění a které se nacházely v těsné blízkosti stavby dvorního katolického kostela, byly v řádu jednotek metrů vyšší než dnes, čili i sochy, které jsou po obvodu celé stavby, byly kolemjdoucím blíže – dnes jsou naopak „z ulice“ mimo komunikační sféru.

Záměr oslovit samotnou stavbou i „duchovním vybavením“ katolického dvorního kostela rovněž nekatolické obyvatelstvo byl ze samé podstaty primárním důvodem stavby. A zahrnutí Jana Nepomuckého coby prostředníka, jenž už v daném prostoru zarezonoval, mezi „nástroje“ obrácení k tzv. *Pietas Saxonica* či *Ecclesia Triumphans Dresdensis*, jak

dříve – na počátku třicátých let 18. století – se podílel rovněž třeba na přestavbě míšeňské porcelánky. K Simonovi Hermann HECKMANN, *Baumeister des Barock und Rokoko in Sachsen*, Berlin 1986.

67 Např. „*Um nunendlich das Gebäude zu verzieren, und zwar von aussen, oben unten und in der Mitten hat man es an keinen Bildern fehlen lassen. Denn an statt die Zierathen, so die Stockwerke crönen, zu verändern, und durch Figuren Gruppen. Symbolische Gefässe, Altäre Fackeln, Armleuchter etc. nach Maasgebung des von ihnen einzunehmenden Raums, zu unterscheiden, hat man alle Ordnungen ieglicher Etage so zu reden, mit den ganzen himmlischen Heere besetzt. Denn es war nicht genug die 4. Evangelisten, die 12. Apostel, und die Kirchen Väter angebracht zu haben sondern man hat das Schiff belästiget, mit dem Heil. Collegio und mit allen Geistl. Orden, ja wenn ich nicht fürchtete, die Sache zu vergrössern, wolte ich sagen mit allen Heiligen und Heiliginnen des ganzen Calenders [...] Da nun diese Fenster oder Empor Kirchen niedrig sehen, so muss der Platz darüber, bis an den Architrav mit Gemälden oder bas-relief ausgefüllet seyn, die alsdenn über iegliche Arcade des Schiffes, einander gegen über, nicht anders zu stehen kommen, als ob sie in einer Grotte oder in einem Keller stünden, weil das Licht auf sie erst aus dem Schiffe durch die Arcaden fallen soll: Da nun das Schiff selbstdergleichen wenig hat: Also werden solcherweise diese Neben Kirchen gar dunckel erscheinen.“ *Bedencken eines Baumeisters*, fol. 46–50 (viz výše pozn. 64).*

68 *Dresden vom rechten Elbufer unterhalb der Augustusbrücke*, Staatliche Kunstsammlungen Dresden (dále SKD), Gemäldegalerie Alte Meister, Gal.-Nr. 606. Srov. Andreas HENNING – Sebastian OESINGHAUS – Sabine BENDFELDT (Hgg.), *Bernardo Belloto. Der Canaletto-Blick*, Dresden 2011, s. 105.

69 *Dresden vom linken Elbufer oberhalb des Altstädter Brückenkopfs*, SKD, Gemäldegalerie Alte Meister, Gal.-Nr. 608. Srov. A. HENNING – S. OESINGHAUS – S. BENDFELDT (Hgg.), *Bernardo Belloto*, s. 106.

70 *Dresden vom linken Elbufer unterhalb der Festungswerke*, SKD, Gemäldegalerie Alte Meister, Gal.-Nr. 607. Srov. A. HENNING – S. OESINGHAUS – S. BENDFELDT (Hgg.), *Bernardo Belloto*, s. 107

bývá období před sedmiletou válkou v rámci drážďanské katolické enklávy nazýváno, vyznívá jako pochopitelné.⁷¹ Ostatně vrátíme-li se k dynastickým souvislostem, které s Janem Nepomuckým a jeho kultem pracují „přes zemské hranice“, jistě stojí za zmínku, že biskupská korunka na Palkově fresce, již Pavel Preiss interpretuje coby nabízenou litomyšlskou biskupskou prebendu Janu Nepomuckému Václavem IV., se zde zdá být příliš „českým“, do sebe uzavřeným motivem. Záměr zadavatele výzdoby, tedy saského královsko-kurfirštského páru, byl asi mnohem současnější a pro tehdejšího návštěvníka kostela srozumitelnější: podle mé interpretace odkazuje k aktuální události. Člen saské sekundogenitury Moritz Adolph Karl von Sachsen-Zeitz-Neustadt (1702–1759), který také konvertoval (1716), se v roce 1731 stal biskupem královéhradeckým a roku 1733 biskupem litoměřickým.⁷² Biskupská korunka z Palkovy fresky je tedy spíše litoměřická (popř. královéhradecká) než litomyšlská. Druhá část Preissova výkladu – žádost Nepomuka o podporu šíření katolické ortodoxie v odpadlé zemi obnovením míšeňského biskupství – se zdá jako více než pravděpodobná.⁷³ Prostřednictvím Jana Nepomuckého by se spojil zájem katolické církve a dynastií habsburské i wettinské pečovat nad zeměmi znovuobracenými k pravé (zde katolické) víře. V saském prostoru tento záměr nakonec komplexního naplnění nedošel – ještě než byla stavba katolického dvorního kostela dokončena, začala sedmiletá válka a ta těžiště saských problémů posunula jiným směrem: Sasko se muselo začít aktivně vyrovnávat s pruským elementem.

71 S. SEIFERT, *Das Bildprogramm der Katholische Hofkirche*, s. 9–20.

72 Martina SCHATTKOWSKY – Manfred WILDE (Hgg.), *Sachsen und seine Sekundogenituren. Die Nebenlinien Weißenfels, Merseburg und Zeitz*, Leipzig 2010. Základní údaje k Moritzi Adolfovi zde: Jochen VÖTSCH, *Moritz Adolf (Adolph) Karl (Carl), Herzog von Sachsen-Zeitz (Neustadt)*, in: *Sächsische Biografie*, Hgg. vom Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e. V., on-line na URL: <<http://www.isgv.de/saebi/>> [cit. 27. 4. 2019].

73 Pavel Preiss se „saskou tezí“ rovněž pracoval, interpretaci zmíněnou v Palkově biografii (viz výše) revidoval v doprovodných textech katalogu V. VLNAS (ed.), *Lumière et ténèbres*, s. 73.

Summary

John of Nepomuk in Lutheran Dresden: The Reconversion of the House of Wettins and the Role of the Czech Patron Saint in the First Half of the 18th Century

John of Nepomuk is traditionally seen as one of the Czech (and Bavarian) patron saint and also as the (Catholic) patron of ship owners, swordsmen, millers, clergy, honour and confessional secret. The study presents his role in a seemingly different context.

At the beginning of the 1750s, the construction of Dresden Cathedral of the Holy Trinity (or the Catholic Church of the Royal Court of Saxony) was completed. It was initiated at the inscription of Augustus III, the Elector of Saxony and the King of Poland. This late Baroque church would not be remarkable in principle if it were not built in the city which was the administrative centre of the “birthplace of the Protestantism”. There are 78 statues of saints on the roof of this temple. Among them, besides some other Bohemian patron saints (St Procopius and St Wenceslaus), we can also find St Joh(an)n Nepomucene to whom one of the chapels inside the church, with a ceiling fresco by F. K. Palko, was dedicated. The interpretation of this art decoration is also a part of this study.

How come that John of Nepomuk, this “young” martyr (beatified 1721, canonized 1729) became one of the representatives of the communicated

return (through reconversion) of the Wettin House to the “true church” (*pietas saxonica*)? In the 1720s, John of Nepomuk was an object of “positional dragging” between Catholics and Lutherans – at least in the Saxonian (mostly protestant) community, nearby the border with the Czech lands (where he came from). Special attention is paid to the event in 1726: Lutheran preacher Hermann Joachim Hahn was murdered in Dresden at the end of May. The uneasy situation deteriorated even further: the murderer was a convert. The atmosphere continued to radicalize due to the funeral sermon held by Ernst Valentin Löscher, the Dresden superintendent. In it, he compared Hahn’s suffering to the suffering of Jan Hus and John of Nepomuk. The study focuses on the perception of Catholic patron saints in the Lutheran context in the given period; that is, during the time when Protestant believers felt threatened primarily by conversions to Catholicism and when the anti-Jesuit campaign reached its peak in Saxony. We also concentrate on the Protestant perception of martyrdom – did John of Nepomuk become a tool of transcultural or transconfessional mobility, or a “call” to conversion?